

Pravni aspekti natpisa iz Materije (CIL V, 698 i INSCR. IT. X/4, 376)

UDK 34(37)

Sažetak

U radu autori obrađuju epigrafski natpis iz mjesta Materija (Istra) s aspekta rimskog prava. Polazeći od sadržaja navedenog natpisa te kritički analizirajući njegove dosadašnje interpretacije, autori nastoje, na temelju raščlambe pravnih termina i izraza sadržanih u njemu te uz poredbu s odgovarajućim rimskim pravnim izvorima i drugim epigrafskim natpisima, otkriti pravno značenje navedenog natpisa.

Ključne riječi: rimsko pravo, pravna epigrafija, natpis iz Materije

1. Uvodne napomene

Sjeverno od Buzeštine, na visoravnima Brkina iznad današnjeg mjesta Materije, obitavalo je pleme Rundikti (*Rundictes*), inače peregrinska zajednica obilježjima slična onima na Buzeštini i Roštini. Etonim Rundikta sačuvan je u toponimu Rodik iznad kojega je, na gradini Ajdovština, bilo sjedište plemenske zajednice. Rundikti obilježjima svoje materijalne kulture pripadaju starosjedilačkoj zajednici koja je bila dijelom neizdiferencirane Notranjske skupine¹.

Područje Rundikta se u vrijeme kasne Republike i Trijumvirata nalazilo na važnom strateškom položaju² budući da je njegovim područjem prolazila magistralna vojnička cesta Tergeste - Tarsatica. Područje oko Rundikta te spomenuta *via militaris*³ tada su na vrhuncu

* Ivan Milotić, dipl. iur., Pazin; doc.dr. sc. Marko Petrak, Katedra za rimsko pravo, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Ovaj prilog nastao je na osnovi rada "Problematika pravnog položaja rimske ceste i njegova konkretizacija na natpisu iz Materije" Ivana Milotića, izrađenog pod mentorstvom Marka Petraka - koji je rad nagrađen nagradom Rektora Sveučilišta u Zagrebu u akademskoj godini 2003/2004., a odlukom Vijeća Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu od 29. ožujka 2006. g. priznat kao diplomski rad - te predstavlja revidiranu, izmijenjenu i dopunjenu verziju jednog njegovog dijela.

¹ *Notranjska skupina* se prostirala na širem području tršćanskog Krasa od Sneznika i Cerknice na istoku do izlaza na more na zapadu, između Rižane i Timava. Riječ je o zajednici koja je postupno usvajala utjecaje okolnih područja i plemena, a krajem III. i početkom II. stoljeća pr. K. najvjerojatnije je podlegla političkoj dominaciji susjedne države Histra.

² Wachter, J., *The Roman World*, London/New York, 2002., vol. I. i II., osobito Ilirk u: "The Frontier Territories".

³ Općenito o pojmu *via militaris* i njegovim pravnim aspektima vidi, Milotić, I., *Dolina Mirne u antici*, Zagreb, 2004., 190-206, s uputama na daljnju literaturu.

svoje važnosti budući da su se nalazili na granici s neprijateljskim područjima, a preko njih je Rim intenzivno planirao i poduzimao pohode prema nepokorenim područjima i plemenima na istoku, dakle, prema istočnim oblastima Ilirika te na Makedoniju. Livije⁴ spominje prisustvo Karna, Histra i Japoda na ovim prostorima koji su, čini se, prilikom pohoda Gaja Kasija na Makedoniju godine 171. pr. K. tek pasivno promatrali kretanje rimskih legija te su zbog toga godinu dana kasnije uputili Senatu žalbu protiv spomenutog konzula. Iz literarne građe ne doznajemo podatke o Rundiktima ni o narodu kojemu su se pribrajali. Rundikti su mogli biti podvrgnuti rimskoj vlasti u vrijeme kada su Rimljani pokorili državu Histra (177. godine pr. K.) ili za Tutidanova pohoda 129. godine pr. K. Literarna građa⁵ spominje da su se vojni pohodi odvijali i u suprotnome smjeru, tj. da su nepokorena plemena koristila ovo strateški i prometno značajno područje za napade na Tergeste i Akvileju. Spominje se tako napad Japoda na spomenute kolonije 52. godine pr. K.

2. Natpis iz Materije

Jedini spomen imena Rundikta zabilježen je na znamenitom i kontroverznom natpisu pronađenom u blizini Materije. Sudeći po "Zapisima o vrstama zemljišta" Agenija Urbika⁶ riječ je o kamenom međašu s natpisom koji je služio kao oznaka granica dvaju područja. Tekst natpisa zabilježen je u *Corpus Inscriptionum Latinarum* (CIL 5, 698⁷) te u *Inscriptiones Italiae* (Inscr. It. X / 4 376), a na ovome mjestu donosimo ga prema Konradu Milleru, iz djela "Itineraria Romana"⁸. Tekst natpisa glasi:

(H)ANC VIAM DERECTAM
 PER ATIUM CENTURION(EM) POST
 SENTENTIAM DICTAM AB A PLAUTIO
 LEGATO TI CLAUDI CAESARIS AUG(USTI)
 GERM(ANICI) ET POSTEA TRANSLATAM A
 RUNDICTIBUS IN FINES C LAECANI
 BASSI RESTITUIT IUSSU TI CLAUDI
 CAESARIS AUG(USTI) GERM(ANICI)
 IMPERATORIS
 L RUFELLIUS SEVERUS PRIMIPLARIS

Natpis govori da je centurion Acije (Atium) utro (*derectam*) nekakav put (*viam*) po nalogu Aula Plaucija (Aulo Plautio) nakon što je ovaj posljednji izrekao sudsku presudu (*sententiam dicere*). Napominje se da je Aulo Plaucije bio legat Tiberija Klaudija Cezara Augusta Germanika. Nadalje se spominje da je kasnije cesta na neki način "prebačena" iz područja Rundikta u granice posjeda Gaja Lekanija Bassa (C Laecani Bassi), što je izvršio L. Rufellius Severus Primipclaris po zapovijedi, tj. po nalogu (*iussu*) Klaudija Cezara Augusta Germanika Imperatora. Takvo tumačenje natpisa, kako ćemo vidjeti, uobičajeno je pri njegovoj raščlambi u znanstvenoj literaturi. U daljnjem tijeku izlaganja pokušat će se dokazati da navedena interpretacija natpisa nije u pojedinim aspektima sasvim precizna, polazeći od činjenice da je riječ o pravnom natpisu s točnim pravnim značenjem pojedinih termina i formulacija sadržanih u njemu.

⁴ Liv. 43, 1; 43, 5; vidi, Krizman, M., *Antička svjedočanstva o Istri, Pula, 1997.*, 230-234.

⁵ App. Illyr. 18, 5 i Hirt. Bell. Gall. 8, 24, 3.

⁶ Agenije Urbik navodi da se cjelovito područje zatvara i odjeljuje od područja druge gradske zajednice međašima, tijekom međa i titulima, tj. kamenim natpisima, ponajčešće rijekama, pa i kamenim žrtvenicima. Dakle, međe se obilježavaju: međama, titulima, natpisima, a ujedno i prirodnim obilježjima - rijekama, također žrtvenicima. Međe se još obilježavaju prirodnim biljezima: tokovima voda, jarcima, brežuljcima, putovima, drvećem, razdjelnicama tekućica i sl. (*fluminibus, fossis, montibus, viis, arboribus ante missis, aquarum divergiis*).

⁷ CIL V, 698; II, vol. X, sv. 4, br. 376.

⁸ Miller, K., *Itineraria Romana - Römische Reichswege an hand der Tabula Peutingeriana*, Stuttgart, 1916., 316.

3. Kratak pregled dosadašnjih raščlambi natpisa iz Materije

Natpis iz Materije do sada je raščlanilo nekoliko autora, čija će se različita mišljenja u nastavku ukratko prikazati.

Jedna starija interpretacija⁹, koju je još prije II. svjetskog rata predložio Kahrstedt, smatra da je teritorij Rundikta u Panoniji, s one strane ceste i s one strane granice, darovan Gaju Lekaniju Basu čiji se posjedi nalaze u Italiji te je time zapravo spomenuta cesta prebačena iz jedne administrativno - teritorijalne jedinice (Panonia) u drugu (Italiju). Prema ovoj interpretaciji, spomenuta cesta (*via*) odnosi se na vicinalnu cestu koju spominje Strabon¹⁰, a koja je povezivala cestu Tergeste - Tarsatica sa cestom Tergeste - Stari Trg - Emona. Termin "*translata*" u ovom radu, polazeći od značenja tog pojma u svakodnevnom životu, tumači se kao "*produljena*".

U vezi navedenog pojma, treba istaknuti da su nakon spomenutog rada, iznesene različite moguće interpretacije navedenog natpisa, od kojih svaka termin "*translata*" tumači, za razliku od Kahrstedta, kao "prebacivanje" s jednog administrativno - upravnog područja na drugo.

Prema Degrassiju¹¹, moguće je da je legat Panonije dobio zadatak izgraditi obližnju sporednu cestu ne u Panoniji, već unutar granica Italije. Vojnici stacionirani u provincijama Panoniji i Dalmaciji mogli su sudjelovati u gradnjama cesta prema Italiji, a u ovom slučaju obnovljen je zadnji dio sporedne ceste koja je spajala dvije glavne ceste, od Tergeste prema Tarsatici i Emoni. Kako se ovdje nalazila rimska vojnička cesta specifičnog imena *via Gemina*, pojam "*gemina*" odnosio se na pojam "*via*" u natpisu što bi trebalo upućivati na dvije ceste koje su išle jedna pored druge. Ova cesta koja je prolazila između teritorija Rundikta i zemljišta Gaja Lekanija Basa ujedno je bila granica između Panonije i Italije¹².

Prema Slapšaku¹³, sadržaj natpisa upućuje na postojanje početka ili završetka samo jedne ceste, a sadržaj natpisa bio bi pravnog značenja. Natpis upućuje na rješavanje imovinskopravnog spora glede ceste te područja oko nje u kojem se kao stranke pojavljuju teritorij Rundikta i Gaj Lekanije Bas. Prema Slapšakovoju teoriji, teritorij Rundikta nalazio se u Panoniji, Lekanijev u Italiji, a cesta je prolazila granicom između njih. Lekanije je uzurpirao pravo korištenja ceste, možda je naplaćivao cestarinu, te je pokrenut sudski spor u kojem je car donio presudu (*restituit iussu imperatoris*) u korist Rundikta.

Margetić¹⁴ smatra da su peregrinski teritoriji Subokrina, Menonkalena, a vjerojatno i Rundikta pripadali Augustovoj Italiji, ali da njihovi teritoriji nisu bili atribuirani koloniji Tregeste ni kojoj drugoj, već da su jednostavno zadržani u svojstvu carskog posjeda. U sporu oko ceste kod Materije centurion je djelovao po presudi legata¹⁵, formuliranoj izrazom *post sententiam dictam*, koji je inače tehnički termin za izricanje sudske presude¹⁶ i koji se često susreće kod rješavanja sporova oko međa¹⁷. Cesta je po Margetićevu stajalištu sagrađena 39. - 43. godine, za vladavine Klaudija po odluci njegovog legata (legata Panonije), a potom prebačena iz posjeda Rundikta u posjed Lekanija Basa i popravljena po nalogu Klaudija. Razlog za prebacivanje ceste i područja oko nje u posjed Lekanija Basa jesu prihodi s ovih zemljišta. Za razliku od carskih posjeda oko Koma i Trenta, koji su bili pod upravom carskih

⁹ Kahrstedt, U., *Zwei Erdlager in Jugoslavien*, u: *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, n. s. 18 - 21 (1937. - 1940.), Split, 1940., 183-188, osobito 183.

¹⁰ Strab. 7, 5, 2, 314.

¹¹ Degrassi, A., *Il confine nord - orientale dell'Italia Romana*, *Dissertatione Bernenses*, Bern, 1954., 88.

¹² O odnosu *via Gemina* i natpisa iz Materije, Milotić, I., *op. cit.*, 249-254, s uputama na daljnju literaturu.

¹³ Slapšak, B., *Ad CIL 5, 698 (Materija: Via directa - Translata in finis Alicuius)*, u: *Arheološki Vestnik*, XXVIII, 1977., Ljubljana, 1977., 122-128.

¹⁴ Margetić, L., *Napomene o Augustovim granicama tergestinskog agera*, u: *Dometi*, god. 21. (1988.), broj 12, 779.

¹⁵ Općenito o funkciji carskog legata u rimskom pravosudnom sustavu vidi npr. Kaser, M./Hackl, K., *Das römische Zivilprozeßrecht*, München, 1996, 180-182, s uputama na daljnju literaturu.

¹⁶ Vidi npr. Paul. D. 42.1.45.1; Ulp. D. 49.4.1.7.

¹⁷ *Inscriptiones Latinae Selectae* 5946, 5948, 5951, 5973.

prokuratora, područje Rundikta donosilo je manje prihoda pa je stoga, budući da je caru bilo na teret, poklonjeno bogatom senatoru.

Prema tumačenju Alke Starac¹⁸, teritorij Rundikta nije ušao u Augustovu Italiju, a na natpisu se zapravo spominju dva spora. U prvom sporu provincijalni legat Panonije rješava granični spor između Rundikta i neimenovane stranke. Drugi je spor pokrenut naknadno, ali isto tako u vrijeme Klaudijeve vladavine. U njemu više nije odlučivao provincijalni legat, već rimski Senat pod predsjedanjem cara, a sporna je cesta upravo po carevoj presudi prenijeta iz vlasništva Rundikta u vlasništvo privatnika, Lekanija Basa u Italiji. Prema Starac, drugi spor je prebačen na višu instancu jer ovlasti provincijalnom legatu nisu dopuštale da donosi presude o susjednom italskom teritoriju.

4. Raščlamba natpisa iz Materije u kontekstu rimskih pravnih instituta

Prilikom analize pravnog sadržaja natpisa iz Materije, treba napomenuti da prvi autori (Kahrstedt, Degrassi) koji su se, *inter alia*, bavili problematikom tog natpisa, nisu njegov sadržaj promatrali sa strogo pravnog gledišta, već su, tumačeći u njemu sadržane pojmove u okvirima svakodnevnog, tj. nepravničkog latinskog jezika, pokušali izvesti zaključke o tome kakav događaj taj natpis opisuje, kao i o granici Italije. U novije je vrijeme, pak, nekolicina autora, prije svega Margetić¹⁹, obratila pozornost na činjenicu da je riječ prije svega o natpisu pravnog sadržaja koji govori o pravnom postupku (strankama u sporu, nadležnom tijelu koji ga rješava, njegovoj odluci i dr.) te, što je posebice značajno, da su njegovi ključni pojmovi pravni *termini technici* čije značenje u znatnoj mjeri nije bilo podudarno s istim pojmovima u svakodnevnom govoru. Stoga, natpis treba shvatiti kao svjedočanstvo o konkretnom pravnom postupku i tumačiti ga ponajprije u tom smislu.

Natpis počinje formulom (H)ANC VIAM DERECTAM. Učestalo se u literaturi ovaj izraz prevodi kao "Ovu je cestu *sagradiō*"²⁰ što, s pravnog aspekta, nije točno. Pojam *via*, naime, ne odnosi se ovdje na cestu, već na poljsku zemljišnu služnost, zvanu *via*, poznatu još iz Zakonika XII ploča, koja je označavala pravo kolnika u smislu prava prolaženja natovarenim teretnim kolima po određenom putu (*via*) te uključivala u sebi i ovlasti ostalih služnosti puta: pravo hodati stazom (*iter*) te pravo progoniti stoku (*actus*)²¹. Također, mišljenja smo da se pojam DERECTAM ne može jednostavno prevesti kao "*sagradiō*", budući da su gradnju ceste označavali drugi pojmovi poput *viam construere*, *viam marginare*, *viam munire*, *viam facere*²² i sl. Pojam DERECTAM striktno rečeno, značio bi *usmjeriti*, *trasirati* ili možda *utrti*. Dakle (H)ANC VIAM DERECTAM PER ATIUM CENTURIONEM POST SENTENTIAM DICTAM AB A PLAUTIO bilo bi moguće slobodnije prevesti i kao *ovaj je put (što uključuje pravo kolnika (via) po njemu), utro / trasirao / usmjerio centurion Acije*²³ po izrečenoj presudi / pravorijeku od A. Plaucija. U tom slučaju, izraz (H)ANC VIAM DERECTAM značio bi da je put sa služnošću prava kolnika (*via*) trasiran po izrečenoj sudskoj presudi, tj. POST SENTENTIAM DICTAM. Naime, SENTENTIAM DICERE je pravnotehnički termin koji se uvijek koristio pri izricanju sudskih presuda²⁴ i koji se vrlo često susreće kod sporova oko

¹⁸ Starac, A., Istra od Epulona do Dioklecijana, Pula, 2002., 147 - 148, ista, Unutrašnjost Istre u vremenu rimske vlasti, u: Histria Archaologica, 26/1995., 66-69.

¹⁹ Vidi, Margetić, L., op. cit., 779.

²⁰ Vidi, npr. Starac, A., Istra od Epulona..., 145.

²¹ O navedenim služnostima puta vidi npr. Kaser, M., Das römische Privatrecht, 1. Abschnitt: Das altrömische, das vorklassische und klassische Recht, München 1971, 143-144; Honsell, H./Mayer-Maly, Th./Selb, W., Römisches Recht, Berlin etc., 1987, 183; Guarino, A., Diritto privato romano, Napoli, 2001, 700-712, s uputama na brojnu daljnju literaturu;

²² Chevallier, R., Les Voies Romaines, Pariz, 1997.

²³ ATIUM CENTURIONEM - označen tek osobnim imenom i službom centuriona koju je obavljao.

²⁴ Vidi npr. Paul. D. 42.1.45.1; Ulp. D. 49.4.1.7.

međa²⁵, tj. kod razgraničenja dvaju zemljišta. Nadalje, prema relevantnom uvidu Margetića, u sporu opisanom u natpisu iz Materije centurion je djelovao po sudskoj presudi legata, formuliranoj izrazom *post sententiam dictam*. Naime, sudska presuda, tj. *sententia dicta*, nikad nije mogla imati za posljedicu izgradnju ili popravak ceste budući da su izgradnja/ popravak ceste potpadali pod upravnu, a ne sudsku nadležnost²⁶. Dakle, Aulo Plaucije, naznačen osobnim i gentilnim imenom te dužnošću koju je obavljao kao legat u Panoniji, nije mogao u okvirima svoje sudske nadležnosti, o kojoj nam svjedoči izraz *post sententiam dictam*, naložiti gradnju ceste, već je to mogao samo u okvirima svoje upravne nadležnosti, kao legat Panonije, što ovdje nije slučaj. U tom kontekstu treba istaknuti da rimsko pravo poznaje postupak uređenja međa čiji je pravni učinak mogao biti, *inter alia*, i zasnivanje prava kolnika (*via*). Riječ je o sudskome postupku pokrenutom i vođenom temeljem *actio finium regundorum*. *Actio finium regundorum*, kako je poznato, bila je tužba za rješavanje sporova o granici (*finis*) poljskih zemljišta, a u svrhu zaštite zemljišnog vlasništva u susjedovnim odnosima. Riječ je o diobenoj parnici kojom se utvrđivala granica između dvaju zemljišta uz ovlast suca da u tu svrhu izvrši potrebne ispravke i oduzimanja zemljišta putem adjudikacije i kondemnacije²⁷. Po propisima rimskog prava između dvaju zemljišta morala je postojati međa u obliku staze široke najmanje 5 stopa²⁸. Moguće je da se upravo takav spor spominje na natpisu iz Materije te da je u njemu služnost kolnika (*via*) po (*H*)*ANC VIAM DERECTAM* zasnovana adjudikacijom²⁹. Sukladno navedenoj interpretaciji, nadležno tijelo - u ovom slučaju *A. PLAUTIO LEGATO TI CLAUDI CAESARIS AUG(USTI) GERM(ANICI)* - odredilo je adjudikaciju, koja se izvršavala temeljem sudske presude tj. *sententiae dictae*.

Postoji još jedna činjenica koja nam pruža indicije za zaključak da se u navedenom slučaju radilo o procesu pokrenutom temeljem *actio finium regundorum*, u kojem je adjudikacijom određeno zasnivanje prava služnosti kolnika (*via*). Naime, natpis se očigledno odnosi na događaje u razdoblju od 39. - 42. godine budući da je tada Aulo Plaucije bio legat u Panoniji. Kako i sam natpis ističe, riječ je o vladavini cara Klaudija Cezara Augusta Germanika. U tom kontekstu, vrijedi istaknuti kako iz *Tabule Clesiane*³⁰ možemo doznati da se u Klaudijevo vrijeme odvijala opća revizija zemljoposjedničkih odnosa i uređenja međa na alpskim rubovima Italije. Kako je riječ o području gdje se nalazio ovaj natpis, nije nemoguće da je i opisani postupak uređenja međa jedna pravna posljedica Klaudijeve politike revizije zemljoposjedničkih odnosa.

Drugi dio natpisa govori da je kasnije put s sa služnošću prava kolnika *TRANSLATAM A RUNDICTIBUS IN FINES C LAECANI BASSI RESTITUIT IUSSU*³¹ *TI CLAUDI CAESARIS AUG(USTI) GERM(ANICI) IMPERATORIS L. RUFELLIUS SEVERUS PRIMIPALARIS*. U ovom dijelu teksta, interpretacijske dvojbe ponajprije potiče pojam *RESTITUIT*. Premda bi navedeni pojam u natpisu mogao označavati popravljivanje spomenutog puta³², skloni smo iznova tumačiti tekst u striktno pravnom smislu. Na temelju takva tumačenja, iz natpisa možemo zaključiti da je car izdao *iussu restituendi*, odnosno nalog da se sporna stvar

²⁵ *Inscriptiones Latinae Selectae*, Berlin, 5946, 5948, 5951, 5973.

²⁶ Vidi, Margetić, L., op. cit., 779.

²⁷ O *actio finium regundorum* vidi npr. Kaser, M., op. cit., 409-410; Honsell, H./Mayer-Maly, Th./Selb, W., op. cit., 150; Guarino, A., op. cit., 528-529, s uputama na daljnju literaturu.

²⁸ Vidi npr. Horvat, M., *Rimsko pravo*, Zagreb, 1998, 153. Tako, primjerice, Julije Frontin (Iul. Front., *Controv.*) u zapisima o zemljišnim sporovima navodi: *sličan je spor o granici: obuhvaćen je naime zakonom, a radi se o širini od pet stopa*; navod prema Suić, M., *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb, 2003., 418 - 419.

²⁹ O *adiudicatio servitutis* vidi npr. Kaser, M., op. cit., 444; Guarino, A., op. cit. 718-719, s uputama na daljnju literaturu.

³⁰ Starac, A., *Istra od Epulona...*, op. cit., 147 - 149.

³¹ Zanimljivo je da slični natpisi s područja Dalmacije počinju ovom ili sličnim formulama poput: *ex decreto* (Rendić - Miočević, D., *Novi Dolabelin terminacijski natpis iz okolice Jablanca*, u: *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. ser., sv. III., Zagreb, 1968.) *ex delictu* (CIL III, 9973), *iussu* (CIL III, 2882 - 15045, CIL III 8472) i sl.

³² Vidi npr. CIL 7898 i CIL 7990.

preda u posjed tužitelju, tj. da se udovolji tužiteljevu zahtjevu za naturalnom restitucijom³³. Posljedica te odluke koju je izvršio L. Rufellius Severus Primiolaris, kako doznajemo iz teksta, jest translacija međašnog puta na kojemu je bila zasnovana služnost prava kolnika (*via*) u granice zemljišta Gaja Lekanija Basa. Premda ne postoji suglasnost oko značenja termina TRANSLATAM u navedenom tekstu, većina autora je, kako smo vidjeli, uglavnom tumačila pojam TRANSLATAM kao prebacivanje iz jedne administrativno - upravne jedinice u drugu³⁴. Prema našem mišljenju pak, navedeni pojam ima precizno privatnopravno značenje te označava, modernim rječnikom rečeno, derivativno stjecanje prava prijenosom dosadašnjeg prava od jednog subjekta na novi subjekt. U tom se smislu, naime, navedena riječ, kako nam potvrđuje jedan Labeonov fragment, koristila već u doba na koje se odnosi natpis iz Materije³⁵.

5. Zaključne napomene

Imajući sve do sada izneseno u vidu, a posebice vodeći računa o pravnom značenju pojmova i izraza korištenih u natpisu, mogli bismo ga pokušati tumačiti na sljedeći način: ponajprije je centurion Acije, na temelju odluke Aula Plaucija u postupku uređenja međa, trasirao međašni put na teritoriju u vlasništvu Rundikta, a po kojem je - moguće je pretpostaviti - adjudikacijom služnost prava kolnika (*via*) zasnovana u korist Gaja Lekanija Basa. Potom je, u novom postupku, pokrenutom očito od Gaja Lekanija Basa kao tužitelja, spomenuti put ušao *IN FINES C LAECANI BASSI*. Nije izrijeком navedeno koje je pravo translacijom prešlo na Gaja Lekanija Basa, ali čini se da je riječ o pravu vlasništva, budući da se glagol *transferre* u to doba koristio upravo u navedenom smislu (*translatio dominii*)³⁶, iz čega možemo zaključiti da se moglo raditi o vlasničkoj parnici (*rei vindicatio*)³⁷. U korist navedene pretpostavke govori i činjenica da car Klaudije donosi odluku o sporu kao *iussum restituendi*, tj. nalog da se sporna cesta preda u posjed tužitelju (tj. Gaju Lekaniju Basu), što je bio procesni akt karakterističan za reivindikacijsku parnicu. Zamislivo je i da je car donio navedenu odluku u obliku reskripta (*rescriptum*) koji je izdao na molbu stranaka, čime se može objasniti njegova nadležnost u navedenom slučaju³⁸. Također, možemo pretpostaviti, ako prihvatimo predloženu interpretaciju, da je spomenuta služnost koja je postojala u korist Gaja Lekanija Basa u tom slučaju prestala sjedinjenjem (*confusio*)³⁹.

Zaključno valja istaknuti da je spor o kojem nam svjedoči natpis iz Materije zanimljiv i zbog pravnog položaja stranaka koje u njemu sudjeluju. S jedne strane pojavljuje se teritorij Rundikta⁴⁰ za koji, suvremenim rječnikom rečeno, možemo reći da je imao obilježja pravne osobe. U natpisima sličnima ovome s područja rimske provincije Dalmacije uz naziv pravne osobe (općine) u pravilu stoji indikacija *res publica* koja se odnosila na autonomne općinske zajednice peregrinskih obilježja⁴¹. U razdoblju principata, kako doznajemo iz jednog Gajeve fragmenta⁴², općine su mogle imati obilježja privatnopravnog subjekta te su u pravnim odnosima, pa tako možemo pretpostaviti da su i u pravnom sporu opisanom u natpisu iz

³³ O *iussum de restituendo* vidi pobliže Kaser, M./Hackl, K., op. cit., 338-339., s uputama na daljnju literaturu.

³⁴ Vidi naprijed pod toč. 3.

³⁵ Vidi Lab. D. 18.1.80.3; o korištenju glagola *transferre* u smislu derivativnog stjecanja prava, vidi Kaser, M., op. cit. 413, s uputama na daljnja vrela i literaturu u bilj. 2

³⁶ O *translatio dominii* kao prijenosu prava vlasništva u navedenom kontekstu, vidi Kaser, M., op. cit., loc. cit.

³⁷ O uređenju *rei vindicatio* u navedenom razdoblju rimskog prava vidi npr. Kaser, M., op. cit., 432-438; Honsell, H./Mayer-Maly, Th./Selb, W., op. cit., 535-538; Guarino, A., op. cit., 658-662, s uputama na daljnju literaturu.

³⁸ Općenito o rescripta kao vrsti carskih konstitucija vidi Horvat, M., Rimska pravna poviest, Zagreb, 1943, 135-136.

³⁹ O sjedinjenju (*confusio*) kao načinu prestanka služnosti v. npr. Kaser, M., op. cit., 446; Guarino, A., op. cit., 721.

⁴⁰ Rundikt - etnonim, također, u pravilu indikacija autonomne peregrinske zajednice.

⁴¹ Usp. Suić, op. cit., 90.

⁴² Gai. D. 50.16.16.

Materije, mogle potpadati pod privatno pravo⁴³. Na drugoj strani pojavljuje se privatni vlasnik - Gaj Lekanije Bas.

Iz svega rečenog, čini se, može se zaključiti da su pravni sporovi spomenuti u natpisu doista imali obilježja privatnopravne parnice (*iudicium privatum*)⁴⁴.

Summary

The purpose of the paper is to examine the epigraphic inscription from Materija (Istria) from the legal point of view. Starting from the text of the inscription and critical analysis of its various interpretations made by archeologists and historians, the very aim of the authors is to discover the precise legal contents of the inscription in the context of Roman law, by comparing it with other relevant Roman legal sources and epigraphic material.

Keywords: Roman Law, Legal Epigraphy, Inscription from Materija

Literatura:

- Chevallier, R., Les Voies Romaines, Pariz, 1997.
- Degrassi, A., Il confine nord - orientale dell'Italia Romana, Dissertazione Bernenses, Bern, 1954., 88.
- Guarino, A., Diritto privato romano, Napoli, 2001.
- Kaser, M./Hackl, K., Das römische Zivilprozeßrecht, München, 1996.
- Honsell, H./Mayer-Maly, Th./Selb, W., Römisches Recht, Berlin etc., 1987.
- Horvat, M., Rimska pravna poviest, Zagreb, 1943
- Horvat, M., Rimsko pravo, Sveučilišna naklada (Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu), Zagreb, 1998.
- Inscriptiones Latinae selectae, 5946, 5948, 5951, 5973.
- Kahrstedt, U., Zwei Erdlager in Jugoslavien, u: Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, n. s. 18 - 21 (1937. - 1940.), Split, 1940., 183 - 188.
- Kaser, M., Das römische Privatrecht, 1. Abschnitt: Das altrömische, das vorklassische und klassische Recht, München 1971.
- Križman, M., Antička svjedočanstva o Istri, Pula, 1997.
- Margetić, L., Napomene o Augustovim granicama tergestinskog agera, u: Dometi, god. 21 (1988.), broj 12, 779.
- Miller, K., Itineraria Romana - Römische Reichswege an hand der Tabula Peutingeriana, Stuttgart, 1916., 316.
- Corpus Inscriptionum Latinarum, Leipzig-Berlin, 1862-1943.
- Rendić - Miočević, D., Novi Dolabelin terminacijski natpis iz okolice Jablanca, u: Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, 3. ser., sv. III., Zagreb, 1968.
- Slapšak, B., Ad CIL 5, 698 (Materija: Via directa - Translata in finis Alicuius), u: Arheološki Vestnik, XXVIII, 1977., Ljubljana, 122-128.
- Starac, A., Istra od Epulona do Dioklecijana, Žakan Juri, Pula, 2002., 147-148.
- Starac, A., Unutrašnjost Istre u vremenu rimske vlasti, u: Histria Archaologica, 26 / 1995., 66-69.
- Suić, M., Antički grad na istočnom Jadranu, Zagreb, 2003.
- Wacher, J., The Roman World, London i New York, 2002., vol. I. i II.

⁴³ Usp. Horvat, M., Rimsko pravo, Zagreb 1998, 64; Kaser, M., op. cit., 306-307.

⁴⁴ Općenito o pojmu *iudicium privatum* i njegovoj razlici spram *iudicium publicum*, vidi Kaser, M./Hackl, K., op. cit., 1-3, s uputama na daljnju literaturu.

164. str. prazna